

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΑΡΑΒΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Ελλάδα και αραβικός κόσμος 1947-1974

Οι σχέσεις της μετεμφυλιακής Ελλάδας με τους Άραβες

Η αραβική πολιτική της Ελλάδας μετά τη λήξη του Εμφυλίου είχε να αντιμετωπίσει αρχικά το θέμα της ίδρυσης του κράτους του Ισραήλ. Μόλις ένα χρόνο μετά τη διακήρυξη της ισραηλινής ανεξαρτησίας, στις 15 Μαρτίου του 1949, η ελληνική κυβέρνηση αναγνώρισε μόνο *de facto* και όχι νομικά το κράτος του Ισραήλ. Όταν οι Ισραηλινοί κατέθεσαν αίτημα για είσοδο στον ΟΗΕ, η ελληνική πλευρά απείχε από την ψηφοφορία, ενώ καταψήφισε το σχέδιο για τη διχοτόμηση της Παλαιστίνης στις 29 Νοεμβρίου 1947¹. Τα κίνητρα της ελληνικής πλευράς ήταν η αποφυγή διατάραξης των ελληνοαραβικών σχέσεων, χάριν της προστασίας της ελληνικής παροικίας στην Αίγυπτο αλλά και των πατριαρχείων σε Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια και Ιερσόλυμα². Ταυτόχρονα, στον τύπο της εποχής αρθρογραφούσαν για τις επιπτώσεις από τον περιορισμό των εισαγωγών πετρελαίου από τις αραβικές χώρες μέσω του τερματικού σταθμού του πετρελαιαγωγού Μουσουλής – Ιορδανίας – Χάιφας³. Η επιχειρηματολογία της ελληνικής αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ έκανε λόγο για ανυπαρξία καθορισμένων εξωτερικών συνόρων που οδηγούσαν την Ελλάδα να κρίνει πως το Ισραήλ στερούνταν του βασικού στοιχείου ενός ανεξάρτητου κράτους⁴. Η ελληνική στάση δεν ήταν αναμενόμενη αφού

1. M. Gilboa (2002), «The background to Greece's recognition of Israel», Συλλογ., *The Ministry for Foreign Affairs. The First Fifty Years*, Ιερουσαλήμ: εκδ. Israeli Ministry for Foreign Affairs, μέρος Α', σ. 377-379.

2. Α. Κύρου (1984), *Ελληνική εξωτερική πολιτική*, Αθήνα: εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σ. 358. Ωστόσο ο Κύρου θεωρούσε πως ήταν λάθος η ελληνική στάση ως προς τη νομική αναγνώριση του Ισραήλ.

3. Ιω. Σακκάς (2012), *Η Ελλάδα, το Κυπριακό και ο αραβικός κόσμος, 1947-1974. Διπλωματία και στρατηγική στη Μεσόγειο την εποχή του Ψυχρού Πολέμου*, Αθήνα: εκδ. Πατάκη, σ. 53.

4. *Καθημερινή*, φύλλο 20^{ης} Μαΐου 1948.

ζοτις συζητήσεις στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ απέφευγε να τοποθετηθεί ενώ και στην πρώτη ψηφοφορία απείχε. Η καταψήφιση εκλήφθηκε θετικά από τους Άραβες ενώ και οι Αμερικανοί, πέραν από παροτρύνσεις δεν άσκησαν ιδιαίτερες πιέσεις στην ελληνική πλευρά. Μάλιστα οι ΗΠΑ με τον τρόπο αυτό επιδίωκαν να έχει διαμεσολαβητική στάση η Ελλάδα μεταξύ Αράβων και Δύσης⁵.

Ακολουθώντας, τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50 η Ελλάδα κλήθηκε να πραγματοποιήσει λεπτούς χειρισμούς στα πλαίσια των οργάνων του ΟΗΕ για τα θέματα της ανεξαρτησίας της Τυνησίας και της Αλγερίας αλλά και του καθεστώτος του Μαρόκου. Η Ελλάδα, έχοντας μόλις αρχίσει να ξεπερνά τα προβλήματα που προκάλεσε ο Εμφύλιος και την κυβερνητική αστάθεια ως το 1952, δεν είχε αναπτύξει σε μεγάλο βαθμό τις διμερείς σχέσεις. Συνεπώς η στάση της έναντι των αραβικών και μουσουλμανικών κρατών φαινόταν κυρίως σε επίπεδο διεθνών οργανισμών και δη των Ηνωμένων Εθνών. Έτσι, από τη μία στόχος ήταν η διατήρηση καλών σχέσεων με τις χώρες του αραβικού και μουσουλμανικού κόσμου, από την άλλη όμως οι συμμαχικές υποχρεώσεις αλλά και η αύξηση της γεωπολιτικής σημασίας της Τουρκίας στους αμερικανικούς σχεδιασμούς δεν επέτρεπαν τις δημόσιες διαφωνίες με τις ΗΠΑ⁶. Στο ζήτημα της Τυνησίας, στα μέσα Δεκεμβρίου 1952, η Ελλάδα απείχε από τη συνεδρίαση του Συμβουλίου Ασφαλείας και δε συμμετείχε καθόλου σε ψηφοφορία σε επιτροπή του ΟΗΕ για το τυνησιακό υπέρ φιλοαραβικής πρότασης του Πακιστάν. Την ίδια στάση της αποχής τήρησε η ελληνική αντιπροσωπεία στις αρχές Σεπτεμβρίου 1953, σε ψηφοφορία για τη γαλλική επέμβαση κατά του σουλτάνου του Μαρόκου. Σε αμφότερες υποθέσεις η ελληνική στάση υπαγορεύονταν από την ανάγκη τήρησης των συμμαχικών υποχρεώσεων από τη μια και της μη δυσαρέσκειας των Αράβων από την άλλη· το Κυπριακό, επίσης, αποτελούσε ένα ζήτημα που η Ελλάδα επεδίωκε να συζητηθεί στα πλαίσια του ΟΗΕ και άρα δε θα μπορούσε να καταψηφίσει αιτήματα για όμοια διεθνή ζητήματα⁷. Τέλος, στο θέμα της Αλγερίας, το Σεπτέμβριο του 1955 η Ελλάδα τάχθηκε υπέρ της συζήτησης του αλγερινού στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, προκαλώντας κρίση στις ελληνογαλλικές σχέσεις. Ο ίδιος ο Καραμανλής ήταν σαφής για την πολιτική του όταν ανέφερε πως δεν επηρεαζόταν στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής προς τους Άραβες από τις μεγάλες δυνάμεις, ακόμα και αν οι τελευταίες εξέφραζαν τη δυσαρέσκεία τους⁸. Τάχθηκε επίσης, το Φεβρουάριο του 1957, στη Γενική Συνέλευση υπέρ ψηφίσματος που καλούσε σε ανεξαρτησία της Αλγερίας όπως προέβλεπαν οι καταστατικές αρχές των Ηνωμένων Εθνών, καθ' όμοιο τρόπο με τη στάση της στο Κυπριακό⁹. Την ίδια φιλοαραβική στάση κράτησε και το Δεκέμβριο 1957 στη

5. Σακκάς, σ. 48-52 όπου και παραπομπές σε έγγραφα της ΥΔΙΑ.

6. *Καθημερινή*, φύλλο 6^{ης} Ιουλίου 1958.

7. Σακκάς, σ. 80, 81.

8. Αρχείο Καραμανλή, Φ. 73B, Απάντηση Καραμανλή σε Β. Βασιλείου.

9. Κ. Σβολόπουλος (2005), *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα*, Αθήνα: εκδ. ΙΚΚ, τ. 2, σ. 280.

συζήτηση του θέματος στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ· ο υπουργός Εξωτερικών Ευ-άγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας ήταν σαφής όταν χαρακτήρισε εαυτόν «ειλικρινή φίλο των Αράβων» και πως τασσόταν αναφανδόν υπέρ του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των λαών¹⁰. Ωστόσο στα τέλη του '50 η ελληνογαλλική προσέγγιση, λόγω της στήριξης του Γάλλου προέδρου Charles De Gaulle στις προσπάθειες του Καραμανλή για υπογραφή συμφωνίας σύνδεσης Ελλάδας – ΕΟΚ και στο Κυπριακό, άλλαξε τα δεδομένα. Στις συνομιλίες De Gaulle – Καραμανλή στο Παρίσι στις 11-12 Ιουλίου 1960 αποκαταστάθηκε το καλό κλίμα μεταξύ των δύο χωρών. Ο De Gaulle δήλωσε πως ευχόταν η Ελλάδα να μην «παραδοθεί» στο Νάσερ και στους Άραβες, με τον Καραμανλή να ανταπαντά πως στην αραβική της πολιτική η Ελλάδα δρούσε ως μέλος και υπέρ των συμφερόντων της Δύσης¹¹. Μάλιστα στα τέλη 1960 η Ελλάδα καταψήφισε κυπριακή πρόταση για διοργάνωση δημοψηφίσματος στην Αλγερία από τον ΟΗΕ¹².

Οι κυβερνήσεις Καραμανλή και η περίοδος ως το 1967

Μετά τη δημιουργία καλού κλίματος μεταξύ Ελλάδας και αραβικού κόσμου, εξαιτίας της ελληνικής στάσης στον ΟΗΕ, ο Καραμανλής επιδίωξε να κεφαλαιοποιήσει τα οφέλη. Συγκεκριμένα ανέθεσε το Μάρτιο του 1956 στον υπουργό άνευ Χαρτοφυλακίου Γρηγόριο Κασιμάτη τη μετάβαση σε αραβικές και μουσουλμανικές χώρες. Ο Κασιμάτης σε Αίγυπτο, Συρία και Λίβανο όπου είχε συνομιλίες με υπουργούς των κυβερνήσεών τους, επεδίωξε τόσο την αύξηση των οικονομικών ανταλλαγών μεταξύ Ελλάδας και Μέσης Ανατολής όσο και τη στήριξη των ελληνικών θέσεων στο Κυπριακό από πλευράς των Αράβων. Προς το σκοπό αυτόν άλλωστε συγκλήθηκε στην Αθήνα στις 11-15 Ιουνίου 1956 διάσκεψη μεταξύ μελών του Επιμελητηρίου Αθήνας και Εμπορικών Επιμελητηρίων αραβικών χωρών, η οποία κατέληξε σε κοινή απόφαση να ενισχυθεί όσο το δυνατόν περισσότερο η ελληνοαραβική οικονομική συνεργασία¹³. Σε συνέχεια αυτών άρχισε η λειτουργία ελληνοαραβικού επιμελητηρίου στις 15 Νοεμβρίου 1957¹⁴. Επίσης, στην εισήγησή του, ο Κασιμάτης τάχθηκε υπέρ της ενίσχυσης της διπλωματικής παρουσίας, με λειτουργία πρεσβειών σε όλες τις αραβικές χώρες¹⁵. Οι Άραβες αποδέχθηκαν τα ελληνικά ανοίγματα και στήριξαν τις προσπάθειες Καραμανλή και Μακαρίου στο Κυπριακό, γιατί ήταν όμοια τα χαρακτηριστικά του προβλήματος με του Παλαιστινιακού αλλά και γιατί ήθελαν την αποδυνάμωση της βρετανικής επιρροής και των τουρκικών θέσεων — η Τουρκία, παρότι ομόδοξη δε συντασσόταν με τις αρα-

10. *Καθημερινή*, φύλλο 5^{ης} Δεκεμβρίου 1957.

11. Αρχείο Καραμανλή, Φ. 13Α, Πρακτικόν συνομιλίας κ. προέδρου Κυβερνήσεως μετά του Γάλλου πρωθυπουργού, 11 Ιουλίου 1960 και Φ. 13Α, Πρακτικόν δεύτερης συνομιλίας κ. προέδρου Κυβερνήσεως μετά του Γάλλου πρωθυπουργού, 12 Ιουλίου 1960.

12. Ό.π., Φ. Α3/424 και Φ. 161/1 Φ. Φίλων προς Υπουργείου Εξωτερικών, 1 Ιανουαρίου 1961.

13. Σβολόπουλος, τ. 2, σ. 103.

14. *Καθημερινή*, φύλλο 12^{ης} Νοεμβρίου 1957.

15. Αρχείο Καραμανλή, Φ. 24Α, Γρ. Κασιμάτης προς Υπουργικό Συμβούλιο, 12 Απριλίου 1956.

βικές θέσεις, στηρίζοντας το Ισραήλ— στην Ανατολική Μεσόγειο. Ταυτόχρονα η ελληνική κυβέρνηση κρατούσε ενήμερους και τους εκπροσώπους των Ελληνοκυπρίων, οι οποίοι συντάσσονταν με την πολιτική του Καραμανλή¹⁶. Και στο εσωτερικό μέτωπο, οι πολιτικές δυνάμεις συμφωνούσαν —ασφαλώς με τις επιμέρους αντιρρήσεις τους— με την κυβερνητική πολιτική, την οποία εύλογα εξέφρασε ο Καραμανλής. Κατ' αυτόν στόχος της Ελλάδας ήταν η χώρα να καταστεί σύνδεσμος μεταξύ Αράβων και Δύσης, ασκώντας πολιτική φιλική προς τους Άραβες ως μη έχουσα εμπλοκή στις δυτικές επεμβάσεις στη Μέση Ανατολή¹⁷.

Στα πλαίσια αυτά σημαντικές συμφωνίες υπογράφηκαν μεταξύ της Ελλάδας και των αραβικών χωρών. Πλην της Αιγύπτου, για την οποία γίνεται ξεχωριστά λόγος, συμφωνίες υπογράφηκαν με τις χώρες του Μάγκρεμπ. Συγκεκριμένα συμφωνία εμπορικής συνεργασίας, πληρωμών και παροχής της ρήτρας του μάλλον ευνοούμενου κράτους για τη ναυτιλία υπογράφηκε με τη Λιβύη, στην Τρίπολη στις 16 Μαρτίου 1957¹⁸, εμπορική συμφωνία με το Μαρόκο στις 6 Νοεμβρίου 1958 στο Ραμπάτ και στη 1 Νοεμβρίου 1961 στην Αθήνα¹⁹. Με το Μαρόκο υπογράφηκε και συμφωνία για την κατάργηση της θεώρησης των διαβατηρίων στο Ραμπάτ στις 10 Ιουνίου 1963²⁰. Τέλος, με την Τυνησία υπογράφηκε συμφωνία οικονομικής, τεχνικής και επιστημονικής συνεργασίας στην Αθήνα στις 26 Μαΐου 1962· ακολούθως στην Τύνιδα στις 9 Ιουλίου 1966 ναυτιλίας και ένα ελάσσοнос σημασίας πρακτικό συνεργασίας στη σπογγαλιεία — στην Αθήνα στις 17 Ιανουαρίου 1966²¹. Με τις χώρες της Μέσης Ανατολής υπογράφηκαν επίσης σημαντικές οικονομικές συμφωνίες. Αρχικά με το Ιράκ υπογράφηκε εμπορική συμφωνία (οι υπογραφές έλαβαν χώρα στη Βηρυτό) στις 26 Απριλίου 1956²² και επί δικτατορίας συμφωνία εμπορικών αεροπορικών μεταφορών στην Αθήνα στη 1 Δεκεμβρίου 1974²³. Ακολούθως με την Ιορδανία και πάλι επί δικτατορίας υπογράφηκε αεροπορική συμφωνία στο Αμμάν στις 14 Αυγούστου 1968²⁴. Με το μεν Λίβανο οι πρώτες συμφωνίες ανάγονται τη δεκαετία του '40 και συγκεκριμένα στη Βηρυτό, τόσο συμφωνία εναέριων μεταφορών στις 6 Σεπτεμβρίου 1948 όσο και στις 6 Οκτωβρίου 1948, προξενική σύμβαση εμπορίου, ναυτιλίας και εγκατάστασης²⁵. Με τη δε Συρία συμφωνία εμπορίου, εμπορικών συναλλαγών και πληρωμών το 1952, η οποία αντικαταστάθηκε από τη μα-

16. Ό.π., Φ. 24Α, Κιτίου Άνθιμος προς Κ. Καραμανλή, 19 Μαρτίου 1956.

17. Επίσημα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής, περίοδος Δ' συνεδρίαση Β', σ. 71.

18. Κύρωση με Ν. 3932/1959 δημοσ. σε ΦΕΚ 22/Α/1959.

19. Δημοσ. σε ΦΕΚ 40/1961 και ΦΕΚ 24/1962, αντίστοιχα.

20. ΥΑ 05.08.1963, δημοσ. σε ΦΕΚ 195/Α/05.11.1963.

21. Ν.Δ. 4412/11.11.1964, δημοσ. σε ΦΕΚ 213/Α/11.11.1964, Α.Ν. 133/1967, δημοσ. σε ΦΕΚ 176/1967 και ΥΑ 31.10.1968, δημοσ. σε ΦΕΚ 76/Α/30.04.1969, αντίστοιχα.

22. Ν. 4302/1963, δημοσ. σε ΦΕΚ 70/Α/27.05.1963.

23. Ν.Δ. 185/1974, δημοσ. σε ΦΕΚ 350/Α/20.11.1974.

24. Ν.Δ. 753/1978, δημοσ. σε ΦΕΚ 22/18.02.1978.

25. Ν. 2009/1952, δημοσ. σε ΦΕΚ 53/Α/06.03.1952 και Ν.Δ. 1273/1949, δημοσ. σε ΦΕΚ 292/Α/31.10.1949 αντίστοιχα.

κροπρόθεσηση εμπορική συμφωνία στις 27 Μαΐου 1969 στην Αθήνα²⁶. Τέλος, με την Αίγυπτο, όπως αναφέρεται παρακάτω στην οικεία ενότητα, η πρώτη συμφωνία αφορούσε την αεροπορική επικοινωνία (εγκατάστασης τακτικών αεροπορικών γραμμών στο Κάιρο στις 24 Απριλίου 1950 και συμπληρωματική συμφωνία στην Αθήνα στις 29 Νοεμβρίου 1962²⁷), συμφωνία εμπορίου στις 21 Μαΐου 1953²⁸ και μορφωτικών ανταλλαγών στις 4 Σεπτεμβρίου 1956 (αμφότερες στο Κάιρο)²⁹.

Μετά την κρίση του Σουέζ, όπως περιγράφεται σε παρακάτω ενότητα, την αυξημένη επιρροή του Ηνωμένου Βασιλείου αντικατέστησε αυτή των ΗΠΑ. Οι Αμερικανοί εφάρμοσαν το δόγμα Eisenhower στην περιοχή, το οποίο προέβλεπε την ενίσχυση των δυτικόφιλων καθεστώτων στα αραβικά κράτη, με σκοπό την ανάσχεση του κομμουνισμού και της σοβιετικής επιρροής ταυτόχρονα όμως με την αρωγή προς το Ισραήλ³⁰. Από την άλλη πλευρά, οι Σοβιετικοί αντέδρασαν και ενίσχυσαν τα εθνικιστικά κινήματα στις αραβικές χώρες με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την κυβέρνηση του Νάσερ³¹. Στην κυβέρνηση Καραμανλή υπήρξαν τον Απρίλιο του 1957 αντικρουόμενες απόψεις —ιδίως διαφωνίες από διπλωμάτες— περί της συμμετοχής της Ελλάδας ή μη. Επικράτησε τελικά η συμμετοχή στο δόγμα, όχι μόνο σε οικονομικό αλλά και σε πολιτικό επίπεδο. Ο ίδιος ο Καραμανλής πρόταξε την ενίσχυση του ειδικού βάρους της Ελλάδας στην περιοχή, έναντι της Τουρκίας, και επιζήτησε τη θετική στάση των Αμερικανών στο Κυπριακό³². Προκειμένου να κάμπτονταν οι αντιδράσεις τόσο στο εσωτερικό της κυβέρνησης όσο και στην Αντιπολίτευση, ο Καραμανλής δήλωσε απερίφραστα πως το δόγμα Eisenhower δε συνεπαγόταν πολιτικές ή στρατιωτικές δεσμεύσεις για την Ελλάδα³³. Επιπλέον, και σε επίπεδο συμμαχίας η Ελλάδα φρόντιζε να διακηρύσσει τη φιλοαραβική στάση. Ο Αβέρωφ σε υπουργική σύνοδο του ΝΑΤΟ, το Δεκέμβριο του 1956, κάλεσε τη συμμαχία να συμφιλιωθεί με το γεγονός της εθνικής αφύπνισης των Αράβων και επεσήμανε πως έπρεπε να προωθούνταν η επιδίωξη ειρηνικής επίλυσης των διαφορών Αράβων – Ισραήλ³⁴. Βέβαια ο Αβέρωφ φρόντισε να διαψεύσει κάθε υπόνοια πως η χώρα όδευε προς έναν τρίτο πόλο, ιδίως μετά τη συνάντηση που είχε τον Ιούλιο του 1958 στο Μπριόνι με τους ομολόγους του της Αιγύ-

26. Ν.Δ. 963/1971, δημοσ. σε ΦΕΚ 207/Α/21.10.1971.

27. Ν. 2007/1952, δημοσ. σε ΦΕΚ 51/Α/05.03.1952 και Ν.Δ. 4381/1964 δημοσ. σε ΦΕΚ 188/Α/02.11.1964 αντίστοιχα.

28. Ν.Δ. 3584/1956, δημοσ. σε ΦΕΚ 239/Α/13.10.1956.

29. Ν. 3705/1957, δημοσ. σε ΦΕΚ 103/Α/12.06.1957

30. Office of the Historian (2013), *Milestones in the History of U. S. Foreign Relations*, Ουάσινγκτον: εκδ. Bureau of Public Affairs, US Department of State, ενοτ. The Eisenhower Doctrine, 1957.

31. Ε. Πενταλιού (2014), «Το δόγμα Αϊζενχάουερ», *Καθημερινή*, ενοτ. Ιστορία, φύλλο 9^{ης} Νοεμβρίου 2014.

32. Αρχείο Καραμανλή, Φ. Α3/781, σημείωμα Αλέξη Λιάτη 27 Απριλίου 1957 και Φ. Α3/799 «Συζήτηση για το δόγμα Αϊζενχάουερ», 30 Απριλίου 1957.

33. Σβολόπουλος, τ. 3, σ. 171.

34. Ό.π., τ. 2, σ. 238.

που (ακριβέστερα της τότε Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας) και της Γιουγκοσλαβίας, τονίζοντας τη θέση της χώρας στη Δύση και τη στρατιωτική συμμαχία του NATO καθώς και τη δυνατότητα που είχε να ανέπτυξε φιλικούς δεσμούς με τον αραβικό κόσμο και τα Βαλκάνια³⁵.

Η εφαρμογή του δόγματος δοκιμάστηκε στην κρίση της Συρίας και του Λιβάνου το 1957 και 1958 αντίστοιχα. Από τη μια, το 1957 Τουρκία και Συρία βρέθηκαν στα πρόθυρα της ένοπλης σύγκρουσης. Οι ΗΠΑ στήριξαν την Τουρκία ως μέλος του NATO αλλά και φοβούμενες τη μετατροπή της Συρίας σε σοβιετικό προμαχώνα· η κυβέρνηση Καραμανλή τόσο για να αποδυναμωθεί η Τουρκία όσο και για να ικανοποιήσει τους Άραβες δεν συνέπλευσε απόλυτα με τη γραμμή των ΗΠΑ. Η τουρκική ανησυχία για τις εξελίξεις στη Συρία ήταν έκδηλη· στην επίσκεψη Καραμανλή – Αβέρωφ στην Τουρκία στις 9 Μαΐου 1959 ανταλλάχτηκαν απόψεις για τις εξελίξεις στη Μέση Ανατολή αλλά διαφάνηκαν και οι διαφορές στην πολιτική των δύο χωρών³⁶. Με τη στάση αυτή, ιδίως στα πλαίσια του ΟΗΕ, η Ελλάδα κέρδισε τη συμπάθεια των αραβικών χωρών αλλά και την ανησυχία των Αμερικανών για αποδέσμευση της Ελλάδας από τη γραμμή των ΗΠΑ, όχι όμως έως του σημείου της παραβίασης των νατοϊκών της υποχρεώσεων³⁷. Η κρίση τελικά έληξε με τη δημιουργία της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας μεταξύ Αιγύπτου και Συρίας. Αμφότεροι οι Αμερικανοί και οι Σοβιετικοί ικανοποιήθηκαν αφού ο Νάσερ εξασφάλισε τη μη εγκαθίδρυση στρατευμάτων της ΕΣΣΔ στη Συρία αλλά και την τήρηση διακριτών αποστάσεων και από τις δύο υπερδυνάμεις. Από την άλλη, το 1958 στην κρίση του Λιβάνου η Ελλάδα συμμετείχε έμμεσα. Παρείχε διευκολύνσεις σε αμερικανικά αεροπλανοφόρα και αντιτορπιλικά του 6^{ου} στόλου που ελλιμενίζονταν στον Πειραιά³⁸. Ωστόσο η λιβανέζικη πλευρά κράτησε θετικές εντυπώσεις για την ελληνική στάση, τις οποίες μετέφερε ο αντιπρόεδρος του Λιβάνου Φίλιπ Μπούλος στον Καραμανλή επισκεπτόμενος ο πρώτος την Αθήνα στις 26 Ιουνίου 1962³⁹. Ταυτόχρονα δεν υπήρξε ελληνική αντίδραση για τη χρήση των βάσεων της Κύπρου από το Ηνωμένο Βασίλειο με σκοπό την αποστολή στρατευμάτων στο Αμμάν προς στήριξη του φιλοδυτικού βασιλικού καθεστώτος⁴⁰. Βέβαια στις 10 Σεπτεμβρίου 1957, ο Καραμανλής διέψευσε κατηγορηματικά πως από ελληνικό έδαφος ή ύδατα διήλθαν αμερικανικά αεροσκάφη ή πλοία με προορισμό την Ιορδανία⁴¹. Ωστόσο η ελληνική

35. Κοινό Ανακοινωθέν Βασιλείου της Ελλάδος, Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας και Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, Μπριόνι, 9 Ιουλίου 1958.

36. Αρχείο Καραμανλή, Φ. 9Α, Πρακτικόν της πρώτης ολομελούς συνεδρίασης ελληνοτουρκικών συνομιλιών, 8 Μαΐου 1959.

37. Σακκάς, σ. 68-74.

38. Th. Bryson (1980), *Tars, Turks, and Tankers: The Role of the United States Navy in the Middle East*, Νιου Τζέρσεϋ: εκδ. Scarecrow, σ. 126-140.

39. *Καθημερινή*, φύλλο 27^{ης} Ιουνίου 1962.

40. R. Ovendale (1994), «Great Britain and the Anglo-American Invasion of Jordan and Lebanon in 1958», *The International History Review*, τ. 16, αρ. 2, σ. 284-304.

41. Σβολόπουλος, τ. 2, σ. 417.

κυβέρνηση δεν ήθελε να φανεί πως η συμμετοχή της γινόταν στα πλαίσια του ΝΑΤΟ, παρά μόνο ύστερα από σχετικό αίτημα της λιβανέζικης κυβέρνησης προς τις ΗΠΑ. Σταθερή επιδίωξη επομένως της Ελλάδας στις κρίσεις της Συρίας και του Λιβάνου ήταν η μη διατάραξη της φιλοαραβικής εικόνας της χώρας, παραμένοντας στη δυτική συμμαχία —ιδίως σε μια κρίση που η σοβιετική αντίδραση ήταν άμεση με ευρείας κλίμακας στρατιωτικά γυμνάσια και οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις είχαν ανάγκη εξοπλισμού με σύγχρονα όπλα⁴²— και εκφράζοντας τις αντιρρήσεις για τη γενικότερη στάση των ΗΠΑ στο Μεσανατολικό⁴³. Ο Καραμανλής, τον Αύγουστο του 1959 επιδίωκε να καταστήσει σαφές και στους Αμερικανούς πως η Ελλάδα αντιμετώπιζε την αραβική πολιτική της με ρεαλισμό καθώς ο εθνικισμός στα αραβικά κράτη θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως δεδομένη κατάσταση και θα έπρεπε η Δύση να τον εκμεταλλευτεί επιδιώκοντας την προσέγγιση με τα κράτη αυτά, αντί να κατέληγαν στη σοβιετική επιρροή. Η στάση των ΗΠΑ, διά του υφυπουργού Εξωτερικών Robert Murphy, ήταν θετική για την ως τότε πολιτική της Ελλάδας και θεωρούσαν πως το ελληνικό «γόητρο» θα της επέτρεπε να διαδραμάτιζε ευεργετικό ρόλο για τα συμφέροντα της Δύσης στη Μέση Ανατολή⁴⁴.

Η εξωτερική πολιτική της Δικτατορίας

Η επιβολή της δικτατορίας στην Ελλάδα δεν άλλαξε τους προσανατολισμούς της εξωτερικής της πολιτικής. Ο υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Κόλλια Παύλος Οικονόμου-Γκούρας ήταν ξεκάθαρος στις οδηγίες του προς τους πρέσβεις των αραβικών χωρών. Η δικτατορική πολιτική επεδίωκε τη σύσφιξη των σχέσεων με τους Άραβες, την υποστήριξη των αποφάσεων των Ηνωμένων Εθνών για το Παλαιστινιακό και την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στις θάλασσες της Μέσης Ανατολής. Κατά τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο των Επτά Ημερών του 1967, η Ελλάδα διακήρυξε την ουδετερότητά της. Κατέβαλε προσπάθεια να μη δυσареστήσει τις ΗΠΑ καταδικάζοντας τις ενέργειες του Ισραήλ· η δικτατορία δεν αρνούσαν ωστόσο την οικονομική συνεργασία με τους Ισραηλινούς. Στήριξε στα πλαίσια του ΟΗΕ τα ψηφίσματα για την αποχώρηση των Ισραηλινών από εδάφη που κατέλαβαν κατά τον πόλεμο του '67 και για το καθεστώς της Ιερουσαλήμ⁴⁵.

Το Σεπτέμβριο του 1970 η κυβέρνηση του Γεώργιου Παπαδόπουλου αποδέχθηκε αμερικανικό αίτημα για τη παροχή διευκολύνσεων μέσω αεροπορικής διέλευσης σκαφών από τον ελληνικό εναέριο χώρο της πολεμικής αεροπορίας των ΗΠΑ. Τα αμερικανικά αεροπλάνα θα συνέδραμαν στις προσπάθειες αντιμετώπισης της ένοπλης εξέ-

42. Ό.π., τ. 4, σ. 179, όπου και αναφορά σε στρατιωτική σύσκεψη στις 29 Ιουλίου 1958 υπό την ηγεσία του Καραμανλή με το Γενικό Επιτελείο Στρατού.

43. Φ. Τομαή, «Ιούλιος 1958. Η επέμβαση των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή», *Το Βήμα*, φύλλο 8^{ης} Οκτωβρίου 2006.

44. Αρχείο Καραμανλή, Φ.6Α, Σημείωμα περί της συνομιλίας του πρωθυπουργού και του υπουργού Εξωτερικών μετά του Αμερικανού υφυπουργού κ. Μέρφου, 12 Αυγούστου 1958.

45. Σακκάς, σ. 169.

γερσης Παλαιστινίων στην Ιορδανία για την ανατροπή του βασιλιά Χουσεΐν. Η φιλοαμερικανική αυτή στάση δεν είχε επιπτώσεις στις σχέσεις της Ελλάδας με τις αραβικές χώρες καθώς ο αραβικός κόσμος ήταν διχασμένος σχετικά με την καθεστωτική κρίση της Ιορδανίας⁴⁶. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 στελέχη του δικτατορικού καθεστώτος επισκέφθηκαν αραβικές πρωτεύουσες, σε μια προσπάθεια να εξασφαλίσουν επωφελείς συμφωνίες για προμήθεια πετρελαίου αλλά και στηρίγματα στον Τρίτο Κόσμο, εξαιτίας της διεθνούς απομόνωσης στην οποία είχε περιέλθει μετά την αποχώρηση από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Ο Παττακός μετέβη το Φεβρουάριο του 1972 στην Αίγυπτο⁴⁷ και ακολούθως τον Ιούνιο του 1972 σε Συρία και Λίβανο⁴⁸. Αντίστοιχα, το καθεστώς πρόβαλε ιδιαίτερα την επίσκεψη του Αιθίοπα ηγέτη Χαϊλέ Σελασιέ στην Αθήνα, τον Ιούνιο του 1972⁴⁹. Τέλος, η δικτατορία απέφυγε να χαρακτηρίσει πολιτικές πράξεις τις τρομοκρατικές επιθέσεις Παλαιστινίων στις αίθουσες και σε αεροσκάφη στο αεροδρόμιο του Ελληνικού (1968, 1970, 1973), για να μη διαταραχθούν οι ελληνοαραβικές σχέσεις⁵⁰.

Η μεγαλύτερη κρίση που αντιμετώπισε η δικτατορία σχετικά με την εξωτερική πολιτική προς τον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο έλαβε χώρα στις αρχές Ιανουαρίου 1973. Η Ελλάδα παρείχε δυνατότητα ελλιμενισμού στον Πειραιά του 6^{ου} στόλου των ΗΠΑ. Η σχετική απόφαση προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από την πλευρά του αναπληρωτή υπουργού Εξωτερικών Χρήστου Ξανθόπουλου-Παλαμά. Ο Ξανθόπουλος-Παλαμάς θεωρούσε πως η συνεργασία ΗΠΑ – Ελλάδας θα έβλαπτε τις καλές σχέσεις που διατηρούσε η χώρα με τον αραβικό κόσμο⁵¹. Αντίστοιχη στάση τήρησε και ο Μακάριος, μη συναινώντας στη χρήση των βρετανικών βάσεων στην Κύπρο από τις δυνάμεις των ΗΠΑ⁵². Ο Παλαμάς αντικαταστάθηκε από το Φαίδωνα Άννινο-Καβαλιερέτο· ο τελευταίος είχε διατελέσει γραμματέας στην πρεσβεία του Καΐρου και είχε άρι-

46. R. Clogg, Y. Yannopoulos (1972), *Greece under Military Rule*, Λονδίνο: εκδ. Martin Secker & Warburg, σ. 204 επ.

47. Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο, Επίσημη επίσκεψη του Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης Στυλιανού Παττακού στο Κάιρο, κωδικός τεκμηρίου D3331, θέμα T13045 και Επίσημη επίσκεψη του Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης Στυλιανού Παττακού στη Λιβύη, κωδικός τεκμηρίου D335, θέμα T15115.

48. Ό.π., Επίσημη επίσκεψη του Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης Στυλιανού Παττακού στη Συρία και Επίσκεψη του Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης Στυλιανού Παττακού στον Λίβανο, κωδικός τεκμηρίου D3376, θέματα T 10206 και 10213 αντίστοιχα.

49. Ό.π., Αφιξη του Αυτοκράτορα της Αιθιοπίας Χαϊλέ Σελασιέ στην Αθήνα, κωδικός τεκμηρίου D3376, θέμα T10203.

50. Ό.π., Κατάληψη αεροσκάφους της Ολυμπιακής Αεροπορίας από Παλαιστινίους αεροπειρατές στο Αεροδρόμιο του Ελληνικού, κωδικός τεκμηρίου D3742, θέμα T16989, καθώς και *Ελεύθερος Κόσμος*, φύλλα 27^{ης} Δεκεμβρίου και 6^{ης} Αυγούστου 1973.

51. Χρ. Ξανθόπουλος-Παλαμάς (1978), *Διπλωματικό Τρίπτυχο*, Αθήνα: εκδ. Οι εκδόσεις των φίλων, σ. 283 επ.

52. Σακκάς, σ. 196.

στη γνώση των τεκταινόμενων στον αραβικό κόσμο. Ο Παλαμάς εν τέλει επανήλθε στην κυβέρνηση Σπύρου Μαρκεζίνη ως υπουργός Εξωτερικών, προωθώντας πολιτική περεταίρω ανοιγμάτων στον κομμουνιστικό και στον Τρίτο Κόσμο⁵³.

Η κυβέρνηση του Μαρκεζίνη κλήθηκε να χειριστεί και τη στάση της Ελλάδας τόσο κατά όσο και αμέσως μετά τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο του Γιουμ Κιπούρ, το 1973. Ο Μαρκεζίνης διακήρυσσε την ελληνική επίσημη θέση περί ουδετερότητας. Αρνήθηκε να παράσχει διευκολύνσεις στους Αμερικανούς και ιδίως τη χρήση των αεροδρομίων της Σούδας και της Ελευσίνας. Ταυτόχρονα στράφηκε στις αραβικές χώρες του Μάγκρεμπ και του Κόλπου για την ενεργειακή θωράκιση της χώρας μέσω της προμήθειας πετρελαίου. Ο Παλαμάς τόνισε πως η στάση της Ελλάδας ήταν συνεπής με τη μακροχρόνια φιλοαραβική πολιτική της⁵⁴. Ωστόσο η ελληνική στάση προκάλεσε τις οξείες αντιδράσεις των Αμερικανών, με τους Παπαδόπουλο και Μαρκεζίνη να συμφωνούν πως η αλλαγή της ελληνικής στάσης μεταξύ 1967 και 1973 θα άφηνε ανεπανόρθωτα εκτεθειμένη την Ελλάδα έναντι των Αράβων⁵⁵. Μετά την ανατροπή της κυβέρνησης Μαρκεζίνη από τον Ταξίαρχο Δημήτριο Ιωαννίδη, η κυβέρνηση του Αδαμάντιου Ανδρουτσόπουλου συμφώνησε να χρησιμοποιηθούν οι αμερικανικές βάσεις στην Ελλάδα και δη η βάση της Σούδας και το λιμάνι του Πειραιά προς ενίσχυση των Ισραηλινών⁵⁶. Η πλήρης συνεργασία του καθεστώτος Ιωαννίδη με τις ΗΠΑ έβλαψε τη θετική εικόνα που είχαν οι Άραβες για την Ελλάδα. Ενδεικτικό ήταν το γεγονός πως ένοπλοι τρομοκράτες το Φεβρουάριο του 1974 κατέλαβαν πλοίο στο Καράτσι του Πακιστάν, ζητώντας σε αντάλλαγμα την απελευθέρωση των τρομοκρατών της επίθεσης στο Ελληνικό· η ποινή των τρομοκρατών μετατράπηκε από θανατική σε ισόβια και ακολούθως απελάθησαν το Μάιο του 1974 στη Λιβύη⁵⁷. Εξαιτίας της ταχύτητας των γεγονότων μετά τη λήξη του πολέμου του 1973, την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και τη Μεταπολίτευση στην Ελλάδα, οι σχέσεις με τον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο δε διεργάγησαν. Ωστόσο ο Καραμανλής έπρεπε να καταβάλει σημαντική προσπάθεια ώστε να προωθηθεί ξανά η φιλοαραβική ελληνική πολιτική, που ασκούσαν από το 1947, η οποία κινδύνευσε να ανατραπεί κατά την ολιγόμηνη περίοδο Ιωαννίδη.

Η αραβοϊσραηλινή σύγκρουση και η θέση της Ελλάδας

Σα συνέπεια της φιλοαραβικής στάσης της Ελλάδας, τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, οι ελληνοϊσραηλινές σχέσεις ήταν στο ναδίρ. Η Ελλάδα τασσόταν κατά των υποψηφιοτήτων του Ισραήλ σε όλους τους διεθνείς οργανισμούς, πρόκρινε τις αραβικές θέ-

53. Γ. Αναστασιάδης (2002), «Οι δικτατορίες του 20ου αιώνα», *Ε΄ Ιστορικά*, Απρίλιος 2002, τ. 130, σ. 20.

54. Ξανθόπουλος-Παλαμάς, σ. 283 επ.

55. Σπ. Μαρκεζίνης (1979), *Αναμνήσεις 1972-1974*, Αθήνα: εκδ. Σπ. Β. Μαρκεζίνη Α.Ε., σ. 463-466.

56. Ό.π.

57. Sp. Kaminaris (1999), «Greece and the Middle East», *Middle East Review of International Affairs*, vol. 3, no. 2, σ. 37.

σεις στις διαπραγματεύσεις μετά την αραβοϊσραηλινή ανακωχή του 1948, ενώ και οι οικονομικές ανταλλαγές ήταν εξαιρετικά χαμηλές. Αντίστοιχα το Ισραήλ καταψήφισε ζητήματα που αφορούσαν την ελληνική εξωτερική πολιτική όπως η εμπλοκή των ανατολικών χωρών στον Εμφύλιο και το Κυπριακό. Μάλιστα για την ισραηλινή κυβέρνηση η Ελλάδα ήταν εχθρικό κράτος, παρότι υπήρχαν και αντίθετες φωνές όπως αυτές του πρωθυπουργού Μπεν Γκουριόν⁵⁸. Το 1952 το Ισραήλ τάχθηκε υπέρ της ελληνικής συμμετοχής στο Συμβούλιο Ασφαλείας⁵⁹ και ανταλλάχτηκαν διπλωματικοί ακόλουθοι: ο γενικός πρόξενος του ελληνικού προξενείου της Ιερουσαλήμ —ήδη εγκατεστημένο στην πόλη από την περίοδο της βρετανικής Εντολής— ανέλαβε και καθήκοντα διπλωματικού αντιπροσώπου στο Ισραήλ⁶⁰. Παρά τη φιλοτουρκική στάση του Ισραήλ, συνάφθηκαν διπλωματικές σχέσεις με την Κύπρο και τον Ιανουάριο του 1961 εγκαταστάθηκε πρεσβευτής στη Λευκωσία⁶¹. Οι Ισραηλινοί ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για την Κύπρο, ιδίως μετά την ανεξαρτητοποίηση του νησιού και τις επιπτώσεις που είχε το Κυπριακό στις ελληνοτουρκικές σχέσεις⁶².

Οι Ισραηλινοί στις 2 Νοεμβρίου 1961, ιδίως μετά τις αρνητικές εξελίξεις για τον αιγυπτιώτη Ελληνισμό, επιδίωξαν τη νομική αναγνώριση του κράτους τους από την Ελλάδα και δόθηκαν σχετικές οδηγίες στο Σαμουήλ Κάπελ, διπλωματικό αντιπρόσωπο στην Αθήνα⁶³. Σε συνομιλίες με τους Ευάγγελο Αβέρωφ-Τοσίτσα και Παναγιώτη Κανελλόπουλο, οι υπουργοί της τρίτης μεταπολεμικής κυβέρνησης του Καραμανλή τάχθηκαν υπέρ της νομικής αναγνώρισης, αναγνωρίζοντας όμως τις δυσκολίες ιδίως λόγω των διαπραγματεύσεων με την Αίγυπτο για την αποκατάσταση των εθνικοποιηθέντων ελληνικών περιουσιών⁶⁴ αλλά και αντιδράσεων από άλλες χώρες όπως ο Λίβανος και η Λιβύη⁶⁵. Το 1962 η Ισραηλινή υπουργός Εξωτερικών Γκόλντα Μέρ αναφέρθηκε κολακευτικά στην αντιμετώπιση που έτυχε ο ομόλογος του επί θεμάτων Παιδείας και Πολιτισμού από την ελληνική κυβέρνηση κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα και ευχήθηκε η επίσημη σύναψη διπλωματικών σχέσεων να μην ήταν μακριά⁶⁶. Μέχρι και

58. Α. Ναχμάνι (2003), *Ισραήλ, Τουρκία και Ελλάδα. Ταραγμένες σχέσεις στην Ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση, μτφρ. Σ. Λίβας, σ. 249-251, 280-298.

59. Ό.π.

60. Gilboa, ό.π.

61. Knesset Reports, τομ. XXXVI, σ. 1329, διαδικτυακή βάση δεδομένων – μτφρ. από τα εβραϊκά στα αγγλικά μέσω διαδικτυακού μεταφραστή.

62. Ναχμάνι, σ. 43-82.

63. Διαδικτυακή βάση δεδομένων εγγράφων ισραηλινού Υπουργείου Εξωτερικών: ISA/RG 130.23/MFA/3317/3, Shmuel Bendor, Director of the West European Division, Jerusalem, to Shmuel Kapel, Diplomatic Representative of Israel in Athens; 2 November 1961.

64. Ό.π. Shmuel Kapel, Diplomatic Representative of Israel in Athens to Shmuel Bendor, Director of the West European Division, Jerusalem; 14 & 22 November 1961.

65. Σακκάς, σ. 107.

66. Knesset Reports, First Session of the Fifth Knesset, τομ. XXIV, σ. 2464, διαδικτυακή βάση δεδομένων – μτφρ. από τα εβραϊκά στα αγγλικά μέσω διαδικτυακού μεταφραστή google translate.

την εγκαθίδρυση του δικτατορικού καθεστώτος δε μεσολάβησε κάποια ουσιαστική εξέλιξη στις επαφές Ελλάδας – Ισραήλ.

Στην τεχνική συνεργασία των δύο χωρών, είχε μεσολαβήσει η υπογραφή αρκετών συμφωνιών. Η πρώτη συνεργασία σε επίπεδο διεθνών συνθηκών μεταξύ των δύο χωρών έλαβε χώρα μέσω της σύμβασης εμπορίου και ναυτιλίας, στην Αθήνα στις 22 Ιουλίου 1952. Ακολούθησε η διμερής συμφωνία Εναέριων Υπηρεσιών, η οποία μονογραφήθηκε στην Αθήνα, στις 15 Αυγούστου 1952. Έκτοτε έπρεπε να προβούν οι δικτατορικές κυβερνήσεις σε νομοτεχνική αποτύπωση της τεχνικής συνεργασίας των δύο χωρών. Συγκεκριμένα, υπογράφηκε στην Αθήνα στις 22 Φεβρουαρίου 1969 συμφωνία περί κατάργησης θεωρήσεων και αναγνώρισεως ναυτικών φυλλαδίων ως ταξιδιωτικών εγγράφων. Το γεγονός ότι αυτή δεν έχρηζε επικύρωσης απάλλαξε το δικτατορικό καθεστώς από την ανάγκη περαιτέρω δημοσιότητας στο θέμα με κίνδυνο την διασάλευση των ελληνοαραβικών σχέσεων. Αντίθετα αυτό δεν ήταν εφικτό για την εμπορική συμφωνία της 30ης Ιανουαρίου 1969, η οποία κυρώθηκε το 1973⁶⁷ οπότε και η Ελλάδα είχε σαφώς αρνηθεί την παροχή στήριξης στις ΗΠΑ που ενίσχυαν τις ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις.

Πέραν της οικονομικής και τεχνικής συνεργασίας, η οποία ευθύς πιο πάνω περιγράφει, οι δικτατορικές κυβερνήσεις επιδίωξαν τη διατήρηση ενός καλού επιπέδου στις σχέσεις των δύο χωρών. Το καλοκαίρι του 1967 τόσο ο υπουργός Εξωτερικών Πάυλος Οικονόμου-Γκούρας εκφράστηκε σε κατ' ιδίαν συνομιλίες με θαυμασμό για τη στρατιωτική τακτική του Ισραήλ στον πόλεμο του 1967, όσο και ο Συνταγματάρχης Νικόλαος Μακαρέζος απευθυνόμενος προς τον Ισραηλινό διπλωματικό αντιπρόσωπο εκφράστηκε θετικά για την προοπτική σύναψης επίσημων διπλωματικών σχέσεων⁶⁸. Το 1969 οι δύο χώρες διόρισαν ως αντιπροσώπους διπλωμάτες με το βαθμό του πρεσβευτή: ωστόσο από το 1960 λόγω αντιρρήσεων του υπουργού Εξωτερικών Παναγιώτη Πιπινέλη και του υπουργού Εσωτερικών Ταξίαρχου Στυλιανού Παττακού το θέμα παρέμενε αδρανές⁶⁹. Μετά το θάνατο του Πιπινέλη και ιδίως μετά τον διορισμό του Ξανθόπουλου-Παλαμά επικεφαλής του Υπουργείου Εξωτερικών, ο πρόεδρος της κυβέρνησης Συνταγματάρχης Γεώργιος Παπαδόπουλος προώθησε, μέσω του Έλληνα πρεσβευτή στη Λευκωσία τη νομική αναγνώριση του Ισραήλ και εντονότερα μετά το 1972. Ωστόσο το καθεστώς της δικτατορίας επιδίωκε τη βελτίωση των επαφών με το Ισραήλ όχι όμως σε βάρος των αραβικών ανοιγμάτων (βλ. επισκέψεις Παττακού σε Αίγυπτο, Λιβύη, Συρία, Λίβανο).

67. Ν.Δ. 16/1973 δημοσ. σε ΦΕΚ 157/Α/26.07.1973.

68. ISA/RG 130.23/MFA/4082/13, Joshua N. Shai, Diplomatic Representative of Israel in Athens to Yosef Tekoah, Assistant Director-General of the Ministry of Foreign Affairs and to the West European Division, Jerusalem; 16 July 1967 και ISA/RG 130.23/MFA/4029/24 Joshua N. Shai, Diplomatic Representative of Israel in Athens to the West European Division and the Economic Division, Jerusalem; 1 August 1967.

69. R. Clogg, Y. Yannopolos, σ. 204, 312.

Οι ελληνοαραβικές σχέσεις και το Σουέζ

Ο ελληνισμός της Αιγύπτου

Τόσο η ιδιαίτερη σημασία της Αιγύπτου στην ελληνική εξωτερική πολιτική, λόγω της ισχυρής θέσης που κατείχε μεταξύ των Αράβων όσο και η ελληνική παροικία, συνηγορούν στη μελέτη των διμερών σχέσεων σε ξεχωριστή ενότητα σε σχέση με τη γενικότερη μεταπολεμική διπλωματία της Ελλάδας στον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο. Έτσι, στην Αίγυπτο η παρουσία της ελληνικής παροικίας ήταν σημαντική και οι ελληνικές κυβερνήσεις επιδίωκαν τη διατήρηση καλών σχέσεων με το Αιγυπτιακό κράτος. Ήδη από το 1843 στην Αλεξάνδρεια είχε ιδρυθεί η πρώτη ελληνική κοινότητα και ακολούθησε το 1856 η αντίστοιχη του Καΐρου. Η παροικία παρέμενε ανθηρή και έφτασε το 1947 να αριθμεί 60.000 μέλη. Η παρουσία της ελληνικής παροικίας ήταν σημαντικός παράγοντας στο να εγκατασταθεί στο Κάιρο η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση κατά την Κατοχή. Οι Έλληνες της Αιγύπτου κατείχαν σημαντικές θέσεις στο εμπόριο, τη ναυτιλία και τις τραπεζικές εργασίες στη χώρα.

Η Ελλάδα, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, ενδιαφερόταν τόσο για τις τύχες της παροικίας όσο και για τη στήριξη που θα μπορούσε να προσφέρει η Αίγυπτος στο Κυπριακό. Στα πλαίσια αυτά, κατά την κρίση του Σουέζ το 1956 η ελληνική κυβέρνηση στήριξε την Αίγυπτο. Ο στόχος ήταν να εξομοιώσει, στα πλαίσια της μείωσης της επιρροής των πρώην αποικιακών δυνάμεων, τις προσπάθειες των Κυπρίων για Ένωση με την εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ και την αντίσταση στην επέμβαση Ηνωμένου Βασιλείου και Γαλλίας. Ταυτόχρονα, οι επαφές που ανέπτυξε ο Καραμανλής με το Νάσερ ήταν σημαντικές στο να βελτιωθούν αισθητά οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών.

Ωστόσο οι καλές διμερείς σχέσεις δεν αποτέλεσαν αποτρεπτικό παράγοντα για τη φυγή των Αιγυπτιωτών Ελλήνων ύστερα από τις εθνικοποιήσεις («αιγυπτιοποιήσεις», όπως έχει καθιερωθεί ο όρος) στις οποίες προέβη το καθεστώς του Νάσερ. Τα πρώτα μέτρα που έλαβε η Αίγυπτος για τη συμμετοχή των ημεδαπών στις επιχειρήσεις της χώρας πάρθηκαν το 1947, ενώ η επικράτηση της κεντρικά σχεδιαζόμενης οικονομίας το 1957 έπληξε ιδίως τις ελληνικές τράπεζες. Το σημαντικότερο πλήγμα στην παροικία επέφερε η υιοθέτηση του πρώτου 5ετούς προγράμματος σχεδιασμού στην οικονομία το 1960 και των νόμων που ακολούθησαν την περίοδο 1961-1963. Η ελληνική κυβέρνηση δεν μπόρεσε να αποτρέψει τη λήψη αυτών των μέτρων, και περισσότερο επεδίωξε την επιβράδυνσή τους παρά τη μη υλοποίηση. Σα συνέπεια των εθνικοποιήσεων, το 1967 η παροικία αριθμούσε πλέον 17.000 μέλη και είχε χάσει τη σημαντική οικονομική θέση που κατείχε στην αιγυπτιακή κοινωνία.

Τέσσερα ήταν τα κύρια μεταναστευτικά ρεύματα των Ελλήνων προς την Αίγυπτο. Αρχικά την περίοδο του Μωχάμεντ Αλή, που επιδίωξε την εγκατάσταση ξένων στην Αίγυπτο, προκειμένου να αναπτυχθεί οικονομικά η χώρα του. Έως τότε οι Έλληνες αριθμούσαν λιγότεροι από 3.000 και εκπροσωπούσαν συλλογικά από το Πατριαρχείο

της Αλεξάνδρειας, έως το 1833 που ιδρύθηκε το πρώτο ελληνικό προξενείο στην Αλεξάνδρεια, με επικεφαλής το Μιχαήλ Τοσίτσα⁷⁰.

Ακολούθως, η διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ από το 1859 έως το 1869 προσέλκυσε και άλλους Έλληνες για να εγκατασταθούν στη χώρα. Εξέχουσες προσωπικότητες της παροικίας ήταν οι εθνικοί ευεργέτες Γεώργιος Αβέρωφ και Εμμανουήλ Μπενάκης. Οι ελληνικές κοινότητες εξέδιδαν εφημερίδες, λειτουργούσαν και διαχειρίζονταν σχολεία, νοσοκομεία, ευαγή ιδρύματα (γηροκομεία, ορφανοτροφεία), πολιτιστικούς και αθλητικούς συλλόγους⁷¹. Το 1907, σύμφωνα με επίσημη απογραφή πληθυσμού η παροικία αριθμούσε 132.947 μέλη⁷².

Τρίτο κύμα εισροής Ελλήνων στην Αίγυπτο προκάλεσε η Μικρασιατική καταστροφή. Μετά το 1922 μετέβησαν στην Αίγυπτο 30.000 περίπου πρόσφυγες. Έως το 1940 ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων στη χώρα ανήλθε σε 250.000· η Αλεξάνδρεια ήταν η 3^η σε πληθυσμό πόλη με Έλληνες κατοίκους, ανερχόμενοι οι τελευταίοι σε 120 χιλιάδες. Οι Αιγυπτιώτες Έλληνες ασχολούνταν με τα τραπεζικά, τη βιομηχανία, το εμπόριο, ήταν επιστήμονες (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί) αλλά και εργάτες, υπάλληλοι και μικροβιοτέχνες. Πολλοί απ' αυτούς εργάζονταν στη διώρυγα του Σουέζ.

Τέλος, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου πολλοί Αιγυπτιώτες Έλληνες πολέμησαν ως εθελοντές στην Ελλάδα αλλά και στη Μέση Ανατολή όπου είχαν καταφύγει οι αξιωματικοί του στρατού. Κατά τη διάρκεια των ετών 1941-1944 το Κάιρο ήταν η έδρα της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης. Μετά τη λήξη του πολέμου, ο πληθυσμός της παροικίας μειώθηκε κατά 100 χιλιάδες Έλληνες, οι οποίοι είτε επέστρεψαν στην απελευθερωμένη Ελλάδα είτε μετανάστευσαν στο εξωτερικό λόγω της ανεργίας που αυξήθηκε στις τάξεις της παροικίας⁷³.

Μεταπολεμικά, το πρώτο πλήγμα στην παροικία επέφερε λήξη της 12ετούς μεταβατικής περιόδου από την κατάργηση των διομολογήσεων, με τη συνθήκη του Μοντρέ το 1937. Η τελευταία πρόβλεπε πως το 1949 θα έπαυαν πλήρως τα οφέλη των διομολογήσεων. Η συνθήκη του Μοντρέ όριζε πως στην Αίγυπτο το καθεστώς παραμονής των αλλοδαπών υπηκόων των άλλοτε διομολογητικών χωρών θα ρυθμιζόταν με διμερείς συμφωνίες εγκατάστασης. Ελλάδα και Αίγυπτος ξεκίνησαν τις διαπραγματεύσεις το 1947, οι οποίες διακόπηκαν το 1951. Αρχικά η κυβέρνηση του βασιλιά

70. Κ. Δαρατζίκης (1993), «Το Ελληνικό Προξενείο. Η πρώτη Ελληνική Διπλωματική και Προξενική Αρχή στην Αλεξάνδρεια και οι Πρόξενοι», *Επτά Ημέρες – Η Καθημερινή*, τ. δ' Οκτωβρίου 1993, σ. 4.

71. Ε. Σουλογιάννης (1993), «Οι μεγάλοι ευεργέτες. Οι εξέχουσες μορφές του απόδημου Ελληνισμού στην Αίγυπτο και η κοινωνική προσφορά τους», *Επτά Ημέρες – Η Καθημερινή*, τ. δ' Οκτωβρίου 1993, σ. 16-18.

72. Φ. Τομαή (2007), «1955-1965. Η έξοδος των Ελλήνων από την Αίγυπτο. Ο Νάσερ, το κύμα φυγής και η επίσκεψη του Κωνσταντίνου Καραμανλή», *Το Βήμα*, φύλλο 5^{ης} Αυγούστου 2007.

73. Αλ. Κιτρορέφ (1983), «Η ελληνική παροικία στην Αίγυπτο και ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος», *Μνήμων*, τ. 9, ετ. 1983, σ. 1-32.

Φαρούκ αποφάσισε — το καθεστώς των Ελεύθερων Αξιοματικών που ήρθε στην εξουσία στις 23 Ιουλίου 1952, υπό τον Μωχάμετ Ναγκίπ αρχικά και από το 1954 υπό το Γκαμάλ Αμπντέλ Νάσερ, υλοποίησε — να ρυθμιστούν τα θέματα διαμονής των αλλοδαπών υπηκόων στη χώρα με νόμο και όχι με διμερείς συμφωνίες. Τούτο καθώς θεωρούσαν πως οι διμερείς συμφωνίες αποτελούσαν μια διαφορετική μορφή του καθεστώτος των διομολογήσεων⁷⁴.

Μετά την επικράτηση των Ελεύθερων Αξιοματικών, οι οποίοι αρχικά ψήφισαν Σύνταγμα το 1953 αλλά το 1954 (οπότε και την εξουσία ανέλαβε ο Νάσερ), επέβαλαν μονοκομματικό καθεστώς, αυξήθηκε έντονα η ανεργία στους κόλπους της ελληνικής παροικίας. Από το 1947 οι ανώνυμες εταιρίες στην Αίγυπτο έπρεπε να απασχολούν, σε ποσοστό 75% επί των υπαλλήλων 90% επί των εργατών, ημεδαπούς. Ταυτόχρονα, θα έπρεπε να καλύπτεται από τους Αιγύπτιους το 65% του μισθολογικού κόστους των εταιριών.

Η Ελλάδα αδυνατώντας να ενσωματώσει τους Αιγυπτιώτες Έλληνες ενθάρρυνε μέσω των προξενικών αρχών τη μετανάστευση σε άλλες χώρες, ιδίως στην Αυστραλία. Ιδρύθηκε μάλιστα Ταμείο Μεταναστεύσεως, προκειμένου με άτοκα δάνεια να χρηματοδοτήσει τη μετακίνηση. Αδυνατούσε να απορροφήσει το εγχώριο εργατικό δυναμικό και σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσε να παρέχει εργασία σε παλλινοστούντες από την Αίγυπτο. Επίσης υπήρχε φόβος για εξάπλωση κομμουνιστικών ιδεών στους άνεργους εργάτες. Άλλωστε ήταν νωπές οι μνήμες από τις προσπάθειες και τις αντίστοιχες δυσκολίες ενσωμάτωσης των προσφύγων του 1922⁷⁵.

Η κρίση του Σουέζ επιτάχυνε τις διαδικασίες μετανάστευσης από την Αίγυπτο. Ωστόσο δεν οφείλεται σε αυτή η δραματική μείωση της παροικίας· το αντίθετο θα μπορούσε να ειπωθεί συνέβη καθώς η Ελλάδα υποστήριξε την Αίγυπτο στη διαμάχη με Ηνωμένο Βασίλειο και Γαλλία. Παρόλα αυτά, οι αποφάσεις του Νάσερ δεν στρέφονταν κατά των ελληνικών κοινοτήτων αλλά του συνόλου των αλλοδαπών στη χώρα. Στις αρχές Ιανουαρίου 1957 η αιγυπτιακή οικονομία υιοθέτησε το σύστημα του κεντρικού σχεδιασμού. Την ίδια στιγμή εκδόθηκαν νομοθετικά διατάγματα που εθνικοποιούσαν — έως το 1962 — τις τράπεζες, τις ασφαλιστικές εταιρίες και τις εμπορικές αντιπροσωπίες. Μελετητές αναφέρουν πως οι εθνικοποιήσεις έπληξαν έως και το 1/3 των μελών της παροικίας. Ιδίως η εθνικοποίηση των τραπεζών Εθνικής και Εμπορικής στερούσε από την παροικία την πρόσβαση σε φθινό δανεισμό και αποτελούσε τροχόπέδη στις εμπορικές και βιομηχανικές δραστηριότητες των Ελλήνων⁷⁶.

74. Αγγ. Νταλαχάνης (2010), «Μεταξύ παροικίας, μητρόπολης και διασποράς. Στρατηγικές μετανάστευσης για τους Έλληνες της Αιγύπτου», 1945-1956, *Μνήμων*, τ. 31, ετ. 2010, σ. 193.

75. Ό.π., σ. 204 όπου και παραπέρα παραπομπές στο Αρχείο της Υπηρεσίας Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου, του Υπουργείου Εξωτερικών και στα αντίστοιχα του Ελληνικού Εμπορικού Επιμελητηρίου της Αλεξάνδρειας και της Διακυβερνητικής Επιτροπής Μετανάστευσης από την Ευρώπη.

76. Σακκάς, σ. 90.

Η κρίση του Σουέζ

Ο Νάσερ αναζητούσε κεφάλαια για την κατασκευή μεγάλου φράγματος στο Ασουάν του Νείλου. Προσπαθώντας να προσεταιριστεί την ΕΣΣΔ, στις 27 Σεπτεμβρίου 1955 ήρθε σε συμφωνία αγοράς όπλων από την Τσεχοσλοβακία. Στην ουσία αποτελούσε αναβολή της εξόφλησης από την ΕΣΣΔ αιγυπτιακών σιτηρών και βάμβακων. Από την άλλη, την κατασκευή του φράγματος ευνοούσε ο υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Eisenhower, John Foster Dulles. Οι ΗΠΑ, μην επιθυμώντας να υπαχθεί η Αίγυπτος στη σοβιετική σφαίρα επιρροής, προσέφεραν 56 εκ. \$ (και άλλα 14 εκ. το Ηνωμένο Βασίλειο) για την κατασκευή του φράγματος. Όμως η συμφωνία με την Τσεχοσλοβακία αποτέλεσε αφορμή για τους Βρετανούς να αποσύρουν τη χρηματοδότηση. Το Φεβρουάριο του 1956, Αίγυπτος και Παγκόσμια Τράπεζα, συμφώνησαν να χρηματοδοτούσε η τελευταία, και άλλες δυτικές χώρες, το φράγμα. Σε μια ύστατη κίνηση να αναλάβουν το έργο, οι Σοβιετικοί προσέφεραν χρηματοδότηση 1,12 δισ. \$ με πολύ χαμηλό επιτόκιο. Απαντώντας, ο Dulles δήλωσε πως οι ΗΠΑ θα απείχαν από τη χρηματοδότηση του φράγματος του Ασουάν⁷⁷.

Η αλλαγή της στάσης των ΗΠΑ προερχόταν από πιέσεις τόσο από το εσωτερικό όσο και των επαφών του Νάσερ με το Ανατολικό Μπλοκ. Ειδικότερα, υπήρχαν φόβοι στις νέτιες Πολιτείες για αύξηση παραγωγής του ανταγωνιστικού αιγυπτιακού βαμβακιού. Ταυτόχρονα στην κατεύθυνση αυτή πίεζαν φίλα προσκείμενοι Αμερικανοί, τόσο της κυβέρνησης της Ταϊβάν (είχε μεσολαβήσει η αναγνώριση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας από το Νάσερ το Μάιο του 1956), όσο και του Ισραήλ⁷⁸. Αντιρρήσεις εξέφρασαν και οι σύμμαχοι των ΗΠΑ στην περιοχή, όπως η Τουρκία και το Ιράκ, φοβούμενοι υπέρμετρη ενδυνάμωση της Αιγύπτου⁷⁹.

Σε απάντηση στην αμερικανική άρνηση, ο Νάσερ ανακοίνωσε στις 26 Ιουλίου 1956 την εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ. Έντονα αντέδρασε το ΗΒ αφού στη διώρυγα υπήρχε στρατιωτική βάση 80.000 ατόμων και τον έλεγχο της διώρυγας ασκούσε βρετανική εταιρία. Διακυβευόνταν επομένως, κατά τη βρετανική άποψη, τόσο οικονομικά όσο και γεωστρατηγικά συμφέροντα⁸⁰. Αντιρρήσεις πρόβαλλε και η Γαλλία, εξαιτίας της στήριξης του Νάσερ στους αυτονομιστές της Αλγερίας. Προκειμένου να εξευρεθεί ειρηνική λύση στο ζήτημα συγκλήθηκε, μεταξύ 16 και 23 Αυγούστου, διεθνής διάσκεψη στο Λονδίνο, στην οποία προσκλήθηκε και η Ελλάδα.

Ήδη από τον Απρίλιο του 1956 η Ελλάδα επέδειξε έντονο ενδιαφέρον για τις εξε-

77. Ch. Smith (2007), *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, Βοστώνη-Ν. Υόρκη: εκδ. Bedford/St. Martin's, σ. 242-247.

78. Ι. Στεφανίδης (2010), *Ασύμμετροι εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο*, Αθήνα: εκδ. Πατάκη, σ. 77.

79. Smith, σ. 242-247.

80. D. Watt (1956), «Britain and the Suez Canal», *Royal Institute of International Affairs*, τ. Αυγούστου 1956, σ. 8.

λίξεις στην περιοχή. Αυτό ήταν λογικό καθώς στη διώρυγα εργάζονταν Έλληνες της παροικίας σαν πλοηγοί, υπάλληλοι και εργάτες. Η συμμετοχή τους ήταν εντονότατη και έφτασαν να αποτελούν και έως το 85% του εργατικού δυναμικού της εταιρίας. Οι πλοηγοί εξακολούθησαν να εργάζονται έως και την έναρξη των συγκρούσεων στη χερσόνησο του Σινά, στις 31 Οκτωβρίου 1956⁸¹.

Στις 21 Μαρτίου 1956, ο υπουργός Άνευ Χαρτοφυλακίου της κυβέρνησης Καραμανλή, Γρηγόριος Κασιμάτης, είχε συνομιλίες στο Κάιρο με το Νάσερ. Κοινός τόπος των συνομιλιών ήταν η προσήλωση των δύο κρατών στην αρχή της αυτοδιάθεσης και η άρνηση κάθε μορφής αποικιοκρατίας. Ο Νάσερ εξέφρασε την χωρίς όρους στήριξη της χώρας του στις προσπάθειες των Κυπρίων για αυτοδιάθεση αφού «τούτο επιβάλλει η πίστη της Αιγύπτου στο δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών». Ταυτόχρονα χαρακτήρισε τους Αιγυπτιώτες Έλληνες «αδερφούς», αναφέροντας πως δεν υφίσταντο αρνητικές διακρίσεις σε βάρος τους, αλλά αντίθετα πως επιθυμούσε την ευημερία τους. Ο Κασιμάτης μετέφερε την ελληνική άποψη για την κρίση του Σουέζ, εντάσσοντάς τη στη γενικότερη προσπάθεια για αυτοδιάθεση των λαών, άρα και της Κύπρου, από τις αποικιοκρατικές δυνάμεις. Είχε εντολή να προσκαλέσει το Νάσερ για επίσκεψη στην Αθήνα αλλά, κατόπιν αμερικανικών πιέσεων στο ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, αυτό τελικά δε συνέβη⁸².

Έγινε έτσι ξεκάθαρο από τις πρώτες επαφές με τη νασσερική Αίγυπτο πως κύριο μέλημα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ήταν τόσο η εκμετάλλευση της συγκυρίας για προβολή και σύνδεσή της με το Κυπριακό, όσο και η προστασία της παροικίας. Ταυτόχρονα όμως η Ελλάδα δε θα παραβίαζε τις νατοϊκές της υποχρεώσεις. Ουσιαστικά θα προσπαθούσε να εκμεταλλευτεί τη θέση της. Από τη μια γειτνιάζε με τη Μέση Ανατολή και από την άλλη δεν είχε διαταραγμένες σχέσεις με τους Άραβες —ιδίως λόγω της εναντίωσης στην αποικιοκρατία ένεκα του Κυπριακού ή μη συμμετοχής της σε στρατιωτικά σύμφωνα όπως αυτό της Βαγδάτης— ενώ ταυτόχρονα οι Αμερικανοί δε θεωρούσαν πως κινδύνευε η τήρηση των υποχρεώσεων της Ελλάδας προς τους δυτικούς συμμάχους της⁸³.

Η Ελλάδα, προσκλήθηκε να συμμετάσχει στη διάσκεψη του Λονδίνου για το Σουέζ. Η πρόσκληση αφορούσε 8 κράτη που μετείχαν στη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης (του 1888, που κήρυσσε τη διώρυγα ουδέτερο έδαφος υπό βρετανική προστασία) και 16 κράτη που αποτελούσαν τους κύριους χρήστες της διώρυγας. Τη διάσκεψη επίσπευσαν το ΗΒ, η Γαλλία και κυρίως οι ΗΠΑ που επιθυμούσαν την εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης προκειμένου να μη στραφεί η Αίγυπτος προς βοήθεια στην ΕΣΣΔ.

81. Κ. Δαρατζίκης (2000), *Διπλωματικές σημειώσεις από την Αίγυπτο (1955-1976)*, Αθήνα: εκδ. Golema, σ. 44 επ.

82. Αρχείο Ιδρύματος Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φ24Α. Γρ. Κασιμάτης προς Υπ. Συμβούλιο, 12.04.1956.

83. Ό.π.

Η διάσκεψη του Λονδίνου

Στις 4 Αυγούστου ο Dulles, μέσω επιστολής του, καλούσε τον Καραμανλή να παραστεί η Ελλάδα στη διάσκεψη του Λονδίνου⁸⁴. Είχε προηγηθεί και συνάντηση του Καραμανλή με τον Αμερικανό επιτετραμμένο στην Αθήνα Ray Thurston⁸⁵. Οι ΗΠΑ διαβλέποντας πως, λόγω Κυπριακού και ελληνικής παροικίας, η Ελλάδα θα δίσταζε να λάβει μέρος στη Διάσκεψη άσκησαν στον Καραμανλή πίεση, κατά τον ως άνω τρόπο. Η κυβέρνηση βρέθηκε σε δύσκολη θέση καθώς η επιστολή διέρρευσε στον τύπο της εποχής⁸⁶.

Στις 8 Αυγούστου 1956 έλαβε χώρα σύσκεψη στην Αθήνα μεταξύ του πρωθυπουργού Καραμανλή και των υπουργών Εξωτερικών και Προεδρίας Ευάγγελου Αβέρωφ και Κωνσταντίνου Τσάτσου. Αποφασίστηκε να επιδοθούν επιστολές του Αβέρωφ προς τους πρέσβεις του ΗΒ, της Γαλλίας και των ΗΠΑ. Το περιεχόμενό τους έκανε λόγο για πρόθεση είτε για μετάθεση για αργότερα της διάσκεψης είτε για αλλαγή του τόπου, εκτός Λονδίνου, εξαιτίας του Κυπριακού και των τεταμένων ελληνοβρετανικών σχέσεων⁸⁷. Την ίδια πρόταση μετέφερε αυθημερόν στον Αιγύπτιο πρεσβευτή, σε συνάντηση μαζί του όπου ανέφερε πως η Ελλάδα δεν μπορούσε να κινηθεί εκτός των νατοϊκών της δεσμεύσεων. Απαντώντας στον Αβέρωφ ο Αιγύπτιος διπλωμάτης εξέφρασε την κατανόηση της χώρας του για τις ελληνικές προτάσεις⁸⁸. Τελικά, στις 11 Αυγούστου 1956 το υπουργικό συμβούλιο ανακοίνωσε πως η Ελλάδα δε θα συμμετείχε στη διάσκεψη, αφού «υφ' ους όρους καλείται η Διάσκεψις του Λονδίνου και υπό τας γνωστάς ειδικάς συνθήκας, υφ' ας τελεί σήμερον η Ελλάδα» δε θα μπορούσε να είχε εποικοδομητικό ρόλο.

Οι συνθήκες που επικαλέστηκε η κυβέρνηση Καραμανλή είχαν να κάνουν τόσο με την αρνητική στάση της Αιγύπτου για τη διάσκεψη όσο και με τις ψυχρές ελληνοβρετανικές σχέσεις λόγω Κυπριακού. Τα κίνητρα της Ελλάδας άναγονταν στην επιθυμία για προστασία των περιουσιακών στοιχείων της παροικίας, η εξασφάλιση των οποίων ήδη φαινόταν πως θα ήταν δύσκολη υπόθεση, και για προώθηση του αιτήματος διευθέτησης του Κυπριακού. Η απόφαση της κυβέρνησης έβρισκε σύμφωνη και την αντιπολίτευση αλλά και την κοινή γνώμη (δημοσιογραφικές πληροφορίες της εποχής για διαφωνίες του Αβέρωφ δεν επιβεβαιώνονται από άλλες πηγές), ενώ τόσο η Αίγυπτος όσο και άλλα αραβικά κράτη δέχθηκαν με «ευγνωμοσύνη» — όπως μεταγενέστερα έγραψε ο Αβέρωφ — την ελληνική στάση⁸⁹. Οι Αμερικανοί, παρά την αρνητική ελληνική στάση, δεν αμφέβαλλαν για την τήρηση των συμμαχικών της υποχρεώσεων

84. Αρχείο Καραμανλή, Φ.2Α, Τζ. Φ. Ντάλλες προς Κ. Καραμανλή, 04.08.1956.

85. FRUS, 1955-1957, vol. XXIV, Soviet Union, Eastern Mediterranean, doc. 455, telegram from Athens, August 6, central files 747C.00/8-656.

86. *Το Βήμα* και *Ελευθερία*, φύλλα 8^{ης} Αυγούστου 1956.

87. Αρχείο Καραμανλή, Φ.2Α, Κ. Καραμανλής (μνημόνιο), 8 Αυγούστου 1956.

88. Αρχείο Καραμανλή, Φ2Α, 398, Καραμανλής με πρέσβη της Αιγύπτου, 08.08.1956.

89. Ε. Αβέρωφ-Τοσίτσας, *Ιστορία χαμένων ευκαιριών (Κυπριακό 1950-1963)*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1982, σ. 136 επ.

και κατανόησαν την πίεση υπό την οποία βρισκόταν ο Καραμανλής, που προσπάθησε να ελιχθεί όπως φάνηκε με τις προτάσεις για αναβολή ή αλλαγή του τόπου της διάσκεψης⁹⁰.

Η κρίση του Σουέζ στην περιοχή

Η διάσκεψη του Λονδίνου κατέληξε σε αποτυχία. Στις 29 Οκτωβρίου 1956 το Ισραήλ, εισέβαλε στη χερσόνησο του Σινά και στις 31 του ίδιου μήνα το ΗΒ και η Γαλλία συντάχθηκαν με την κυβέρνηση του Τελ Αβίβ, επιχειρώντας την κατάληψη της διώρυγας. Στην τριμερή επέμβαση αντέδρασαν έντονα τόσο η ΕΣΣΔ όσο και οι ΗΠΑ. Οι Αμερικανοί φοβόντουσαν την έξαρση του αραβικού εθνικισμού, την αύξηση της σοβιετικής επιρροής στη Μέση Ανατολή ή ακόμα και τυχόν σοβιετική εμπλοκή, κατά το πρότυπο της Ουγγαρίας, όπου ταυτόχρονα επενέβησαν στρατεύματα του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Αντίθετα, επιζητούσαν την αντικατάσταση της βρετανικής από την αμερικανική επιρροή, ιδίως στον Κόλπο, προκειμένου να αποκτούσαν προνομιακή πρόσβαση στην παραγωγή πετρελαίου της περιοχής⁹¹.

Μετά την τριμερή επέμβαση συγκλήθηκε σύνοδος των υπουργών Εξωτερικών του NATO. Η Ελλάδα δε στήριξε τις βρετανογαλλικές ενέργειες, συντασσόμενη με τη στάση των ΗΠΑ (αντίθετα με τη Δυτική Γερμανία, το Βέλγιο και την Ολλανδία)⁹². Στη 1 Νοεμβρίου 1956 συγκλήθηκε έκτακτα, ύστερα από γιουγκοσλαβικό αίτημα, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Την Ελλάδα εκπροσώπησε ο μόνιμος αντιπρόσωπος στον ΟΗΕ Χρήστος Ξανθόπουλος-Παλαμάς, ο οποίος στην τοποθέτησή του κατήγγειλε και καταδίκασε τη στάση ΗΒ και Γαλλίας ως αντιβαίνουσα στον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ· χρησιμοποίησε σκληρές εκφράσεις χαρακτηρίζοντας την επέμβαση διεθνές έγκλημα στα πλαίσια αποικιοκρατικών αντιλήψεων. Ταυτόχρονα ο Αβέρωφ δήλωσε πως η κυβέρνησή του θα συμμορφωθεί απόλυτα με την απόφαση της Γενικής Συνέλευσης⁹³. Τελικά η Γενική Συνέλευση με ψήφισμά της υιοθέτησε το αμερικανικό σχέδιο περί άμεσης αποχώρησης των ξένων στρατευμάτων και εγκατάστασης διεθνούς δύναμης υπό τον ΟΗΕ (διαφώνησαν ΗΒ, Γαλλία, Ισραήλ, Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία).

Η Ελλάδα γενικότερα ήταν απόλυτα ικανοποιημένη για την εξέλιξη σε επίπεδο ΟΗΕ αλλά και τη στάση των ΗΠΑ στην κρίση του Σουέζ. Η πλήρης αποτυχία της βρετανικής πολιτικής στην ανατολική Μεσόγειο έδωσε την αφορμή στην κυβέρνηση Κα-

90. FRUS, 1955-1957, vol. XXIV, Soviet Union, Eastern Mediterranean, document 299, central files, 711.56381/8-2156.

91. FRUS, 1955-1957, Foreign Relations of the United States, 1955-1957, Suez Crisis, July 26 – December 31, 1956, Volume XVI, doc.499-533, central files, 674.84A, 11-556 και Eisenhower Library, Whitman File, Eisenhower Diaries. Secret. Drafted by Goodpaster on November 7.

92. Σακκάς, σ. 61.

93. Δαρατζίκης, σ. 29.

ραμανλή να κάνει λόγο για «ψυχολογική αποτυχία» και ζητούσε «θετική και ρεαλιστική πολιτική» έναντι του Νάσερ⁹⁴.

Τα αποτελέσματα της ελληνικής διπλωματίας ήταν θετικά. Οι ΗΠΑ αποδέχθηκαν τη διαφοροποίηση της Ελλάδας και τη μη συμμετοχή της στη διάσκεψη του Λονδίνου, δίχως να διαταραχθούν οι ελληνοαμερικανικές σχέσεις. Με την Αίγυπτο οι σχέσεις βελτιώθηκαν και την ίδια στιγμή η Ελλάδα μπόρεσε να προβάλλει τις διεκδικήσεις της στο Κυπριακό. Προσπάθησε να εξομοιώσει την κρίση του Σουέζ με το θέμα της Κύπρου, στο πλαίσιο των αρνητικών πρακτικών των αποικιοκρατικών δυνάμεων. Ωστόσο η στήριξη του αραβικού κόσμου στο Κυπριακό δεν ήταν ενιαία, αφού υπήρχε αμφισβήτηση της ηγετικής μορφής του Νάσερ από άλλα αραβικά κράτη. Επιπλέον, το Κυπριακό δε λύθηκε στα πλαίσια του ΟΗΕ· ακόμα και στη τελευταία συζήτηση του Κυπριακού στη Γενική Συνέλευση το 1958 η πλειονότητα των αραβικών κρατών δε στήριξε τις ελληνικές θέσεις⁹⁵.

Όμως η ελληνική στήριξη των αιγυπτιακών θέσεων δεν μπόρεσε να αποτρέψει τα οικονομικά πλήγματα στην παροικία. Παρά το γεγονός πως χάρη στους Έλληνες πλοηγούς η διώρυγα του Σουέζ παρέμενε σε λειτουργία (παρασημοφορήθηκαν από το Νάσερ για αυτό) και πως υπογράφηκε στις 4 Σεπτεμβρίου 1956 διμερές συμφωνία μορφωτικών ανταλλαγών, ο Νάσερ μετά τον τερματισμό της κρίσης υιοθέτησε μέτρα εθνικοποίησης των ξένων περιουσιών που αποτέλεσαν την αρχή για την έξοδο του αιγυπτιώτη ελληνισμού από τη χώρα.

Οι διμερείς επαφές του 1957

Η πρώτη ελληνική αντίδραση στα μέτρα που έλαβε το καθεστώς του Νάσερ εκδηλώθηκε στη 1 Φεβρουαρίου 1957, οπότε και ο πρεσβευτής της Ελλάδας στο Κάιρο Δ. Λάμπρου είχε συνάντηση με τον υπουργό Εμπορίου Μωχάμετ Αμού Νοσέρ. Ο πρεσβευτής μετέφερε στον Αιγύπτιο υπουργό τους φόβους της παροικίας για τον κίνδυνο οικονομικής εξόντωσής της και ο τελευταίος του απάντησε πως δε θα έπρεπε οι Έλληνες να ανησυχούν αλλά αντίθετα να παύσουν την ενασχόληση με τα τραπεζικά και να ασχοληθούν με τη βιομηχανία. Οι προσπάθειες της παροικίας να ενημερώσουν το εθνικό κέντρο εντάθηκαν· στις 5-7 Φεβρουαρίου 1957 εκπρόσωποι του Ελληνικού Επιμελητηρίου Αλεξάνδρειας μετέβησαν στην Αθήνα για συζητήσεις με τον Τσάτσο και τον Καραμανλή. Σημαντική ήταν και η συνάντηση του Αβέρωφ με το συνάδελφό του Μαχμούτ Φαουζί, στη Νέα Υόρκη στα πλαίσια της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Ο τελευταίος πρότεινε την παραχώρηση αιγυπτιακής υπηκοότητας στους Έλληνες της παροικίας και δήλωσε πως παρείχε περίοδο προσαρμογής 5 ετών, κατά τη διάρκεια των οποίων οι ελληνικές θέσεις εργασίας στις εθνικοποιημένες επιχειρήσεις θα ήταν

94. FRUS, 1955-1957, vol. XXIV, Soviet Union, Eastern Mediterranean, document 303, Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington, November 15, 1956, Department of State, Central Files, 740.5/11-1556. Limited Official Use. Drafted by Wood on November 20.

95. Στεφανίδης, σ. 122-123.

εξασφαλισμένες⁹⁶. Τόσο η απάντηση του Νάσερ όσο και του Φάουζι ήταν γενικόλογες και κανένα εχέγγυο προστασίας της παροικίας δε δόθηκε. Οι προτάσεις του Φάουζι φάνηκε πως εξασφάλιζαν σε κάποιο βαθμό τις ελληνικές περιουσίες αλλά και πάλι δεν έφτασαν στο σημείο της υλοποίησής τους.

Προκειμένου η ελληνική κυβέρνηση να αποσπάσει συγκεκριμένες δεσμεύσεις από το Νάσερ, ο Λάμπρου στις 3 Μαρτίου 1957 παρέδωσε υπόμνημα και επιστολή του Καραμανλή στο Φάουζι. Η Ελλάδα ζητούσε εφαρμογή της νομοθεσίας περί εθνικοποιήσεων μετά το πέρας 5 ετών και σταδιακά. Για να μην εκληφθούν τα αιτήματά της ως παρέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα της Αιγύπτου, επικαλέστηκε οικονομική αδυναμία ενσωμάτωσης των Ελλήνων που θα εγκατέλειπαν τη χώρα. Τέλος, γινόταν υπόμνηση της στήριξης που παρείχε η Ελλάδα τόσο στα αραβικά κράτη (εντός των πλαισίων του ΟΗΕ το 1947 για τη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ και το 1955 για την Αλγερία) όσο και στην Αίγυπτο κατά την κρίση του Σούεζ⁹⁷. Η απάντηση του Νάσερ ήταν και πάλι γενικόλογη. Επικαλέστηκε τους ισχυρούς δεσμούς των δύο χωρών και τη δέσμευσή του να διασκεδάσει τους φόβους της παροικίας. Ωστόσο δεν αναφέρθηκε καθόλου σε συγκεκριμένες κινήσεις που θα ενίσχυαν τους Έλληνες της χώρας του, είτε για εξαίρεσή τους από τις εθνικοποιήσεις είτε για παράταση της υλοποίησής τους⁹⁸.

Σημαντική ήταν η επίσκεψη του Καραμανλή, συνοδεία και του Αβέρωφ, στο Κάιρο στις 17-21 Αυγούστου 1957. Είχε προηγηθεί στις 2 Αυγούστου 1957, σε συνέχεια των επιστολών που αντηλλάγησαν το Μάρτιο του ίδιου έτους, υπόμνημα του Λάμπρου στον Αβέρωφ. Σε αυτό ανέφερε πως μόνο για τους Έλληνες εμπορικούς αντιπροσώπους η αιγυπτιακή νομοθεσία προέβλεπε πως θα μπορούσαν να ασκούν τη δραστηριότητά τους έως τη συνταξιοδότησή τους. Για τους τραπεζικούς και ασφαλιστές ωστόσο καμία άλλη πρόνοια δεν υπήρξε, πλην αυτής για πενταετή περίοδο προσαρμογής που ίσχυε για όλους τους αλλοδαπούς⁹⁹.

Ο Καραμανλής στις δημόσιες τοποθετήσεις του ήταν ιδιαίτερα προσεκτικός. Αναφερόταν μεν στην ύπαρξη «δεκάδων χιλιάδων Ελλήνων, οι οποίοι αγαπούν τους Αιγυπτίους και αγαπώνται από αυτούς ως αδερφοί». Δήλωνε ταυτόχρονα δε πως «αι πρόσφατοι πολιτικοκοινωνικοί και οικονομικοί μεταρρυθμίσεις, τας οποίας υπό την εμπνευσμένη ηγεσίαν του προέδρου Νάσερ, απεφάσισεν ο αιγυπτιακός λαός, παρακολουθούνται με αδιάπτωτον ενδιαφέρον εις την Ελλάδα και εκτιμώνται βαθύτατα». Συναντήθηκε στις 20-21 Αυγούστου 1957 με τα μέλη της παροικίας της Αλεξάνδρειας, όπου έτυχε μεγάλης υποδοχής από 30.000 ομογενείς. Τέλος, αφικνύμενος στην Αθήνα δήλωσε πως ήταν απόλυτα ικανοποιημένος και αισιόδοξος από τη στάση του Νάσερ, ο οποίος «έδειξε πλήρη κατανόησιν επ' αυτών»¹⁰⁰.

96. Δαρατζίκης, σ. 58-76.

97. Αρχείο Καραμανλή, Φ.71Β, Αφήγηση Κ. Καραμανλή (δακτ.).

98. Ό.π.

99. Ό.π., Φ.3Α-Δ, Δ. Λάμπρος προς υπ. Εξωτερικών, 02.08.1957.

100. Καθημερινή, φύλλο 22^{ης} Αυγούστου 1957.

Ο Νάσερ χαρακτηριστικά τόνισε, όπως και προγενέστερα είχε πράξει, την απόφαση της Αιγύπτου να διασφαλίσει την ευημερία των Ελλήνων στη χώρα του σε πνεύμα δικαιοσύνης και καλής θέλησης. Ως προς το Κυπριακό, στο ανακοινωθέν αναφέρθηκε πως η Αίγυπτος στήριζε τις προσπάθειες αυτοδιάθεσης των λαών στα πλαίσια του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ¹⁰¹. Ταυτόχρονα ο Αιγύπτιος υπουργός Προεδρίας Άλη Σαμπρ αναφέρθηκε ονομαστικά στην Κύπρο, δηλώνοντας ενθουσιώδης οπαδός της αυτοδιάθεσης της Κύπρου¹⁰².

Αποτιμώντας τις επαφές του Καραμανλή, θα μπορούσε να ειπωθεί πως στο πεδίο των λεκτικών τοποθετήσεων η επίσκεψη ήταν επιτυχημένη. Ο Καραμανλής αντέφασκε όταν σε δημόσιες δηλώσεις του αναφέρθηκε στην παροιμία και ταυτόχρονα ενθάρρυνε τα μέτρα που την έπλητταν. Παρόλα αυτά η ελληνική πλευρά ήταν ικανοποιημένη από τα σημαντικά ανταλλάγματα, λεκτικά και όχι ουσιαστικά, που απέσπασε από την αιγυπτιακή. Η αιγυπτιακή πλευρά κατάφερε να φανεί πως προστατεύεται η παροιμία και στηρίζονται οι ελληνικές θέσεις στο Κυπριακό. Στο θέμα της Κύπρου η αιγυπτιακή στάση ήταν πράγματι θετική, αφού υπήρχε και αμυντικό θέμα για τη χώρα δεδομένου ότι στην κρίση του Σουέζ οι βρετανικές δυνάμεις εφόρμησαν από το νησί.

Από την άλλη όμως δεν υπήρξε καμία ουσιαστική δέσμευση για την προστασία των Ελλήνων στην Αίγυπτο. Βέβαια, επί μία τριετία, δεν επήλθε κάποιο άλλο πλήγμα στην παροιμία. Μάλιστα η ελληνική παροιμία ήταν η μοναδική που παρέμενε στη χώρα σε σχέση με αντίστοιχες άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Άρα, ο στόχος της καθυστέρησης της εξόδου του ελληνισμού, αν δεν ήταν δυνατή η αποφυγή της, φαινόταν πως επιτεύχθηκε. Ωστόσο τα γεγονότα της περιόδου 1961-1963, όπως επιγραμματικά παρακάτω περιγράφονται, έδειξαν πως οι δεσμεύσεις του Νάσερ ήταν κενές περιεχομένου. Τέλος, η επίσκεψη Καραμανλή αποτέλεσε την αρχή για την ενίσχυση της θέσης της Ελλάδας στην Ανατολική Μεσόγειο και τον αραβικό κόσμο. Πλέον η Ελλάδα θα αποτελούσε παράγοντα στην περιοχή και θα μπορούσε να ασκεί μια πιο αυτόνομη —αλλά όχι διαφορετική— από τις ΗΠΑ πολιτική. Οι τελευταίες, δια του αναπληρωτή υφυπουργού Εξωτερικών Robert Daniel Murphy, αποδέχονταν την πολιτική αυτή. Οι Αμερικανοί θεωρούσαν πως η Ελλάδα —η οποία «περιλαμβάνεται μεταξύ των χωρών εκείνων που είναι περισσότεροι αφοσιωμένες στις ΗΠΑ»— θα μπορούσε να αποτελέσει συνδυαστικό κρίκο με τις αραβικές χώρες εξαιτίας του «γοήτρου» που απολάμβανε μεταξύ των κρατών αυτών¹⁰³.

Τα ελληνοαιγυπτιακά ως και τη Μεταπολίτευση

Οι διμερείς σχέσεις παρέμεναν ομαλές έως το 1961. Η προαναφερθείσα τριμερής συνάντηση στο Μπριόνι της Κροατίας στις 8 Ιουλίου 1958, μεταξύ του Αβέρωφ, του Φά-

101. Κοινό Ανακοινωθέν Βασιλείου της Ελλάδος και Αραβικής Δημοκρατίας της Αιγύπτου, 20^η Αυγούστου 1957.

102. *Καθημερινή*, ό.π.

103. Αρχείο Καραμανλή, Φ.6Α. Σημείωμα περί της συνομιλίας του πρωθυπουργού και του υπουργού των Εξωτερικών μετά του Αμερικανού υφυπουργού κ. Μέρφου, 12.08.1958.

ουζι και του Γιουγκοσλάβου υπουργού Εξωτερικών Κότσα Πόποβιτς, επιβεβαίωσε την επιθυμία της Ελλάδας να διαδραματίσει ρόλο στα τεκταινόμενα στην Ανατολική Ευρώπη. Η τριμερής έδειχνε τους δύο τομείς που η ελληνική εξωτερική πολιτική θα είχε αυτόνομο, έναντι των ΗΠΑ, χαρακτήρα, δηλαδή τα Βαλκάνια και τον αραβικό κόσμο.

Οι καλές σχέσεις επιβεβαιώθηκαν με την επίσκεψη Νάσερ στην Αθήνα (μέσω θαλάσσης, με τη θαλαμηγό του) στο διάστημα 7-9 Ιουνίου 1960, όπου ο Αιγύπτιος ηγέτης έτυχε ιδιαίτερα θερμής υποδοχής. Στις εκδηλώσεις δε συμμετείχαν μόνο μέλη της κυβέρνησης αλλά και οι Βασιλείς. Η επίσκεψη Νάσερ επιβεβαίωσε το πολύ καλό κλίμα στις διμερείς σχέσεις. Ωστόσο η πορεία που είχαν λάβει τα πράγματα για την παροικία, υπό τις εθνικοποιήσεις του Νάσερ, ήταν μη αναστρέψιμη. Ήδη το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών είχε μελετήσει τις επιπτώσεις από την πολιτική των εθνικοποιήσεων τόσο για τις ελληνικές τράπεζες όσο και για άλλους κλάδους της οικονομίας που δραστηριοποιούνταν οι αιγυπτίωτες Έλληνες¹⁰⁴. Παρότι ο Νάσερ δημόσια εκδήλωσε το ενδιαφέρον του για την πρόοδο της παροικίας, εκ του αποτελέσματος οι εξελίξεις ήταν αρνητικές¹⁰⁵. Κατά τα λοιπά, στις συνομιλίες των δύο πλευρών διαπιστώθηκε ταυτότητα απόψεων στα διεθνή θέματα, εκδήλωσαν την ικανοποίηση για τις ομαλές διμερείς σχέσεις οι οποίες είχαν ιστορικά στέρεες βάσεις και συμφώνησαν να ενισχύσουν τη συνεργασία στην τεχνική και μορφωτική συνεργασία¹⁰⁶.

Το 1960 διαβιούσαν στην Αίγυπτο 50.000 Έλληνες. Τον Ιούλιο του 1961 ψηφίστηκαν επαχθέστεροι, απ' ό,τι το 1957, νόμοι για τις ελληνικές επιχειρήσεις και κοινότητες. Το 1963 απαγορεύτηκε η κατοχή γης από μη Αιγύπτιους. Ο Αβέρωφ μετέβη στο Κάιρο, όπου ο Νάσερ προσπάθησε να τον πείσει ότι το καθεστώς του επιθυμεί την παραμονή της παροικίας δίχως ωστόσο να πράξει κάτι από προς το σκοπό αυτό¹⁰⁷. Παρότι στις συνομιλίες Αβέρωφ – Νάσερ ο τελευταίος εκφράστηκε υπέρ των ελληνοαιγυπτιακών σχέσεων, στην πράξη δεν κατέστη δυνατό να ανασταλούν τα μέτρα ή έστω να ληφθεί ειδική πρόνοια για τις ελληνικές επιχειρήσεις. Ο Αβέρωφ είχε πλήρη επίγνωση των δυσκολιών για την παροικία· αντιλαμβανόταν μεν τις δικαιολογημένες ανησυχίες των αιγυπτιωτών Ελλήνων αλλά δεν μπόρεσε να συμβάλει στο να διαψευστούν αυτές¹⁰⁸. Το 1962 και προκειμένου να διαχειριστεί το ελληνικό κράτος το κύμα των προσφύγων ιδρύθηκε στον Πειραιά οργανισμός υποδοχής Αιγυπτιωτών Ελλήνων. Ακολούθως, το 1964 η κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου ψήφισε το Ν.Δ. 4577/1966 για την προστασία των προσφύγων¹⁰⁹. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '60, 40.000 Έλληνες είχαν

104. Αρχείο Καραμανλή, Φ. 12Α, Σημείωμα 30 Μαΐου 1960 (φάκελος Επίσκεψη Νάσερ).

105. Κοινό Ανακοινωθέν Βασιλείου της Ελλάδος και Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας, Αθήνα, 9 Ιουνίου 1960.

106. Ό.π.

107. Δαρατζίκης σ. 132 επ.

108. Αρχείο Καραμανλή, Φ. 16Α, Ε. Αβέρωφ προς Κ. Καραμανλή 6 Αυγούστου 1961, Φ. 16Α, Ε. Αβέρωφ προς Κ. Καραμανλή 7 Αυγούστου 1961 και Φ. 16Α, Ε. Αβέρωφ προς Κ. Καραμανλή 8 Αυγούστου 1961.

109. ΦΕΚ 230/Α/10.10.1964.

εγκαταλείψει την Αίγυπτο. Τουλάχιστον ως προς τις αποζημιώσεις των εθνικοποιημένων περιουσιών υπήρχε πρόνοια σχετικά με την καταβολή τους με διμερή συμφωνία που υπογράφηκε στις 26 Σεπτεμβρίου 1966¹¹⁰. εξαιτίας γραφειοκρατικών προβλημάτων, η ολοκλήρωση των διαδικασιών αποζημίωσης διήρκησε έως το 2006¹¹¹.

110. Κύρωση με τον Α.Ν. 22/1967, δημοσ. σε ΦΕΚ 98/Α/14.07.1967.

111. ΥΑ Φ.0544/ΑΣ 547/Μ.5761, δημοσ. σε ΦΕΚ 236/Α/30.09.2005.